

עלון ישיבת הר-עציון לתלמידיה בצה"ל ובישיבה

בשָׁלוֹם וּבְמִשׁוֹר הַלֵּךְ אֲתִי... כִּי שִׁפְתַי כִּהֵן וְשִׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה וְיִבְקֶשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מִלֵּאדָּה ה' י-בָאוֹת הוּא (מלאכי ב', ד-ז)

דמותו של הכהן היא דמות של איש שלום ואמת, הרצוי ונוח לבריות. וכך כותב הרמב"ם:

ולמה לא זכה שבט לוי בנחלת ארץ ישראל ובביותה עם אחיו מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים.

(הלכות שמיטה ויובל פי"ג, ה"ב)

פינחס הוא נכדו של אהרן, שהיה אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. היינו מצפים, איפוא, שחינוכו של הנכד אף הוא יהיה בדרך זו של שלום וקירוב לבבות, ולא של הרג, דחיה ונקמה.

הגמרא בסנהדרין לומדת:

וְיָקָם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וְיִקַּח רֶמֶחַ בְּיָדוֹ - מִיֵּכֵן שֶׁאֵין נִכְנָסִין בְּכָלֵי יוֹזֵין לְבַיִת הַמִּדְרָשׁ (פב.)

כלומר, פינחס אינו אוהב בחרבו תמיד, אלא יושב בבית המדרש. אכן, בקימתו יש התנתקות מהדרך בה הלך ועל פיה חונך, דרך האמת והשלום - ומאידך, יש בקימה זו התעלות. לא כל אחד מסוגל להתעלות בשעות משבר קשות שפוקדות את העם. עיון נוסף בפסוקים מגלה לנו שאכן זה היה המצב - מגיפה משתוללת בעם והמנהיגים בוכים מול אהל מועד. יש כאן שבירה במנהיגות וייאוש כללי. בשעה קשה שכזו, רק אדם גדול כפינחס יכול היה לשלוט במצב. יודע הוא שברגע כזה עליו לנטוש זמנית את דרך השלום ולקום לעשות מעשה קיצוני, שיביא בסופו של דבר לרגיעה.

נתינת השלום לפינחס ניתנת כעת להסבר באור חדש: גם אדם שנוקט כל חייו בדרך השלום והאמת, אם אוהב, הוא אפילו לשעה קלה, ברומח והורג אדם, קיימת סכנה שמהוה בקרבו יתהפך, משהו ברגישות שלו ייפגם. לפיכך יש צורך בברית השלום - הבטחה היא לחזרתו למסלול הטבעי והרצוי אליו הוא שייך.

פִּינְחָס בֶּן אֱלֶעָזָר בֶּן אֱהֲרֹן הִכְהֵן אֶמֶר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּדִין הוּא שִׁטּוֹל שְׂכָרוֹ לְכֵן אָמַר הַנְּי נִתְּן לֹא אֶת בְּרִיתֵי שְׁלוֹם גְּדוֹל הַשְּׁלוֹם שֶׁנִּתְּן לִפְנֵחַס שֶׁאֵין הַשְּׁלוֹם מִתְּנַהֵג אֲלֵא בְּשִׁלּוֹם וְהַתּוֹרָה כּוֹלָה שְׁלוֹם שֶׁנֶּאֱדָרְכֶיךָ דְרָכֶיךָ נֶעֱמֵם וְכָל נְתִיבוֹתֶיךָ שְׁלוֹם (משלי ג', ז). וְאִם בֵּא אָדָם מִן הַדֶּרֶךְ שׂוֹאֲלִין לוֹ שְׁלוֹם... שְׁמַע יִשְׂרָאֵל חוֹתְמִין פּוֹרֵס סוֹכֵת שְׁלוֹם עַל עַמּוֹ, הַתּפִּלָּה חוֹתְמִין בְּשִׁלּוֹם, בְּבִרְכַת כַּהֲנִים חוֹתְמִין בְּשִׁלּוֹם. אֲרִישׁ בֶּן חֲלַפְתָּא אֵין כְּלִי מַחְזִיק בְּרַכָּה אֲלֵא שְׁלוֹם שֶׁנֶּאֱמַר ה' עַז לְעַמּוֹ יִתֵּן ה' יִבְרַךְ אֶת עַמּוֹ בְּשִׁלּוֹם (תהלים כ"ט, יא) (במדבר רבה כ"א, א)

הנני נותן לך את בריתי שלום

הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א*

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. פִּינְחָס בֶּן אֱלֶעָזָר בֶּן אֱהֲרֹן הִכְהֵן הַשֵּׁיב אֶת חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאוֹ אֶת קִנְאָתִי בְּתוֹכֶם וְלֹא כְלִיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי. לְכֵן אָמַר הַנְּי נִתְּן לֹא אֶת בְּרִיתִי שְׁלוֹם (במדבר כ"ה, י-יב)

בקריאת פסוקים אלו עולה ובוקעת השאלה מה עניינו של השלום דווקא אצל מעשה הקנאות של פינחס, מעשה שיש בו לכאורה ניגוד לדרך השלום.

המפרשים במקום כבר עמדו על שאלה זו והציעו מספר פירושים. ראב"ע מפרש:

והטעם שלא יגור מאחי זמרי כי הוא נשיא בית אב

כלומר, כיון שהרג אדם חשוב - נשיא בית אב לשמעוני - יש חשש לנקמת דם, וכדי להגן על שלומו של פינחס ניתנת לו ברית השלום. רש"י במקום נותן טעם אחר:

שתהא לו לברית שלום. כאדם המחזיק טובה וחינות למי שעושה עמו טובה, אף כאן פירש לו הקב"ה שלומותיו

כלומר, אכן אין קשר תוכני בין מעשיו של פינחס לברית השלום, אלא זו ניתנה לו כשכר על קידוש שם שמים.

נראה שניתן להציע הסבר שלישי, אשר יקשר בין הדברים, הן מבחינת אופיו של פינחס והן מבחינת טיב האירוע. לשם כך נחזור ונעיין בסופה של הפרשה הקודמת, במעשה פינחס, וננסה לשחזר את האירוע:

והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל והמה בכים פתח אהל מועד. וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו. ויבא אחר איש ישראל אל הקבה וידקד את שניהם את איש ישראל ואת האשה... (שם כ"ה, ו-ח)

עולה ומצטייר לפנינו מחזה מצמרר, של דמות אלימה המגיעה וסכין שלופה בידה והורגת אדם בדם קר, ללא היסוס וללא משפט. המבוכה גוברת ביודענו שאותה דמות העושה את המעשה היא פינחס הכהן. פינחס - מזרע כהנים הוא, עליהם אומר מלאכי:

וידעתם כי שלחתי אליכם את המצוה הזאת להיות בריתי את לוי... בריתי היתה אתו החיים והשלום... תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתי

* השיחה הועברה בליל שבת קודש פרשת פינחס התשנ"ב, ולא עברה את ביקורת הרב.

מזל טוב!
לחגי וייס ורחלי גרופמן, לרגל אירוסיהם
לגרג בנק וחנה פיילר, לרגל אירוסיהם
תיקון טעות: לרב דניאל ושרה לנדמן, לרגל הולדת הבן חיים

תפילה נוכח המקדש –

מוסר

בנימין ארליך*

מור הרב מדין העביר שיעור כללי בנושא תפילה לנוכח המקדש, ובו העלה שתי אפשרויות לביאור העניין להתפלל לכיוון המקדש דווקא:

1. הכיוון הראשון שהעלה הרב מדין התבסס על קדושת המקדש. ישנה מעלה כל שהיא בתפילה לכיוון המקדש מעצם קדושתו ולא מחמת דין אחר.

2. לפי הכיוון השני אותו ביסס הרב על הירושלמי, טען הרב שמתפללים לכיוון עליו מתפללים, וכיוון שמאז החורבן עינינו וליבנו על הר ציון השמים כל הימים, לשם אנו מתכוונים בתפילתנו¹. בעצם, ההתכוונות למקדש היא דין בכוונת האדם המתפלל.

בנוגע לכיוון הראשון לא דן הרב בשאלה מהי התועלת להתפלל דווקא לשם. בבקעה זו נשתדל להתגדר במאמר זה.

הגמרא והכוונים העולים ממנה

אומרת הגמרא (דף ל):

היה עומד בחיל יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל שנא' וְהִתְפַּלְלוּ אֵלָיו דָּרָךְ אֶרֶץ (מלכים א' ח, מח).

היה עומד בארץ ישראל יכוין את לבו כנגד ירושלים שנאמר וְהִתְפַּלְלוּ אֵל ה' דָּרָךְ הָעִיר אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ (מלכים א' ח, מד).

היה עומד בירושלים יכוין את לבו כנגד בית המקדש שנאמר וְהִתְפַּלְלוּ אֵל הַבַּיִת הַזֶּה (דברי הימים ב' ו, לב).

היה עומד בבית המקדש יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים שנאמר וְהִתְפַּלְלוּ אֵל הַמְּקוֹם הַזֶּה (מלכים א' ח, לה).

היה עומד בבית קדשי הקדשים יכוין את לבו כנגד בית הכפורת.

היה עומד אחורי בית הכפורת יראה עצמו כאילו לפני הכפורת.

נמצא: עומד במזרח מחזיר פניו למערב, במערב מחזיר פניו למזרח, בדרום מחזיר פניו לצפון, בצפון מחזיר פניו לדרום.

נמצאו כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד.

א"ר אבין ואיתמא ר' אבנאי מאי קראה 'כְּמַגְדֵּל דְּדוֹד צְוֹאֲרָךְ בְּגוֹי לְתַלְפִּיזוֹת' (שיר השירים ד, ד); תל שכל פיות פונים בו.

בגמרא עולים שני נימוקים אפשריים לתפילה נוכח המקדש:

* המאמר מוקדש לעילוי נשמת יצחק אימס ה"ד, שבשנים מועטות פעל הרבה מאוד למען גאולת עם ישראל ובניין המקדש.

¹ בעניין זה הפנה אותי אבי מורי למדרש בבראשית רבה: "וכל שיח השדה, כל האילנות כאלו משיחין אלו עם אלו. כל האילנות כאלו משיחין עם הבריות. כל האילנות להנאתן של בריות נבראו.

מעשה באחד שבצר את כרמו ולן בתוכו ובאת הרוח ופגעתו. כל שיחתו של בריות אינה אלא על הארץ: 'עבדת ארעא', 'לא עבדת'. וכל תפלתו של בריות אינה אלא על הארץ: 'מר'י תעבד ארעא', 'מר'י תצליח ארעא'. כל תפלתו של ישראל אינו אלא על בית המקדש: 'מר'י יתבני בית מקדשא', 'מר'י מתי יתבני בית מקדשא'.

א. "וְהִתְפַּלְלוּ אֵל הַבַּיִת הַזֶּה" - תפילה למקום המקדש כמקום חשוב בפ"ע.
ב. "ונמצאו כל ישראל מכוונים לבם למקום אחד".

במילים אחרות, יש לשאול האם תפילה נוכח המקדש היא תוצאה נחמדה בעלמא, או סיבת הדין (נפק"מ לאברהם טרם לידת יצחק. או, אולי, לציבור שאינו יודע איפה מקום המקדש, האם נקיף שלפחות כל הציבור יתפלל למקום אחד).

ונראה שכראוי לחקירה בפשט הגמרא, נחלקו הראשונים בנקודה זו. רבנו יונה אומר: "כדי שימצאו...". כלומר, כאפשרות ב'. מנגד, נראה שהרמב"ם צועד בנתיב השני. בפ"ה המפורסם בהלכות תפילה, מונה הרמב"ם דברים שאינם מעכבים את התפילה ממש, אך מ"מ "צריך המתפלל להזהר בהם". לאחר דין עמידה מזכיר הרמב"ם את "נוכח המקדש". בהלכה ג' מפרט הרמב"ם "נוכח המקדש כיצד" ואינו מזכיר ולו ברמז את סוף הגמרא.

יתר על כן, בפירוש המשניות אומר הרמב"ם: "וביאור יכוין את לבו, שיכוון דעתו וישים במחשבתו שהוא כנגד קדש הקדשים". אם מטרת הכיוון היא ש"ימצאו כל ישראל...", לכאורה אין כל תועלת במה שישים האדם במחשבתו, שכן למעשה לא התפלל לאותו כיוון כמו כולם (ובכך מצאנו נפק"מ מעשית יותר בין שתי האפשרויות).

אמנם, יש להודות כי במשנה תורה אמר הרמב"ם: "והמהלך בספינה יכון לבו כנגד השכינה ויתפלל", וצ"ע האם שינה הרמב"ם את דעתו או שהדברים היינו הך.

עד עתה ניסינו להראות שיש שתי סיבות שונות לתפילה נוכח המקדש; אולם לא עמדנו עדין על טעמו של הרמב"ם. מה התועלת שניתן להשיג בתפילה נוכח המקדש דווקא? גם כאן ניתן להעלות שתי הבנות, אך נראה לי שבסופו של דבר אפשר יהיה גם להכריע מה הנכונה ביניהן לפי הרמב"ם.

ניתן לומר שעצם כיוון התפילה למקום קדוש מאפשר לה להתקבל טוב יותר. אך אפשרות זו נראית לי תמוהה ביותר, מפני שתי סיבות: ראשית, התפילה הינה מופשטת ולא מוחשית, וככזו היא אינה "עוברת" או "עולה" לשמים דרך שום מקום וממילא גם לא דרך המקדש².

שנית, אם נאמר שיש עניין פיזי במקום המקדש עצמו דווקא, תחזור ותעלה שאלתנו מקודם: מה יתן לך ומה יוסיף לך לכוון דעתך ולשים פניך שאתה כנגד קודש הקדשים, בשעה שאינך מולו?

לכן נראה לי שמטרת התפילה נוכח המקדש שונה בתכלית. פוסק הרמב"ם (פ"ד, ה"ז): "כיצד היא הכוונה שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה", וידועים גם דברי רב חיים בנדון (ואם לא, ע"ש).

א"כ, נראה לומר שזו מטרת העמידה לכיוון המקדש. המקדש הוא מרכז ושיא השראת השכינה בעולם, ולכן אדם הרוצה להפנים את עמידתו מול ה' – ייטיב לעשות זאת אם ידמיין שעומד הוא מול המקדש. כן נראה גם מההקשר.

הרמב"ם מביא לפני דין זה את דין העמידה בתפילה ואחרי דין זה את תיקון הגוף והמלבושים. נראה סביר וכמעט מתבקש לומר שגם דינים אלו נגזרים מהעמידה לפני ה', ולכן גם נלמדים מן הכתוב "הכֹּהֵן לְקִרְאת אֶל-לִהְיֶה יִשְׂרָאֵל" (עמוס ד', יב).

גם עצם העובדה שהרמב"ם טורח להזכיר את התפילה נוכח המקדש כבר בהלכה ג' מהלכות תפילה, יש בה כדי להעיד שדין זה אינו סתם עוד 'עניין צדדי', אלא מדובר בקיום מרכזי בפעולת התפילה עצמה.

² א"כ איני יכול להימנע מלהעיר שאם אכן היתה התפילה עולה ממש, ודאי היתה עושה זאת דרך המקדש...

כלומר, לפי הרמב"ם אסור לבתי האב לשתות בלילה, שמא ביום למחרת יעבדו הכהנים בשכרות. כך יוצא שלפי הרמב"ם האיסור לשתות יין הוא רק סייג שלא להגיע לאיסור דאו'.

שתיית יין לחייל

אשר טרגין*

לעומתו, מסביר הראב"ד (על הרמב"ם שם) את הדין בצורה אחרת:

ועדיין לא סר יינו מעליו. א"א אינו מן הטעם הזה אלא מפני שהקטרת אימורין כל הלילה

מדבריו עולה שאיסור שתיית יין עליו מדובר במשנה אינו בלילה קודם עבודתם של אנשי בית האב, אלא מתייחס לשתיה בלילה אחרי עבודתם באותו יום, שכן עליהם עדין לעבוד בהקטרת האמורין. אולם לאחר הקטרת האמורין הרי שיכולים לשתות יין.

אולם רש"י, שהולך בדרכו של הראב"ד, מבין שאף לאחר הקטרת האמורין יהיו אסורים בשתיה, משום שחוששים שמא יפקעו מעל המזבח אברים ופדרים ויהיה צורך לעלותם בחזרה.

למסקנה עולה מדברי הראב"ד שדין זה הוא חלק מדין תורה האוסר על עבודה בשכרות, אלא שהוסיפו חכמים שאף שהקטרת אמורין נחשבת עבודה.

על נקודה זו, מסביר הצפנת פענח, חולק הרמב"ם, ולשיטתו הקטרת אימורין איננה עבודה שיתחייבו בה הכהנים אם יעשו אותה בשכרות.

סיכום

בחזרה לענייננו, עולות מהסוגיה שתי דעות: לדעת הרמב"ם יהיה אסור לחייל לשתות יין, שמא יחזור לבסיס כשהוא שיכור. מנגד, הראב"ד אינו חושש למקרה כזה, וסבור שבליילה לפני כן יכול לשתות – במיוחד כאשר מדובר על משקה שאינו משכר במידה מרובה. אולם לפי הראב"ד יהיה אסור לחייל לשתות בלילה לאחר מכן, כגון שהחייל מאזין בפלוגה, למרות שמדובר בפעילות שאינה מבצעית באופן מוחלט.

בכל זאת נראה שהראב"ד יאסור לחייל לשתות ביציאתו, משום שהוא נחשב כ'אנשי בית המשמר' האסורים לשתות שמא תכבד העבודה ויקראו להם לחזור.

האם לחייל מותר לשתות יין ערב חזרה לבסיסו?

בימי התנאים כמובן שלא היו חיילים יהודיים, אולם ניתן ללמוד ממודל דומה: אנשי משמר. במשנה בתענית (טו:) נאמר:

אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות אבל לא בימים, ואנשי בית אב לא ביום ולא בלילה

מפה אנו למדים שאנשי בית אב אינם יכולים לשתות יין בלילות למרות שהם אינם עובדים בלילות.

הגמרא (שם) ממשיכה ומסבירה שהרחיבו את התקנה אף לאנשי בית משמר שאינם עובדים באותו היום:

מפני מה אמרו אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות אבל לא בימים – שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב ויבואו ויסיעו להם. מפני מה אמרו אנשי בית אב לא ביום ולא בלילה – מפני שהן עסוקין תמיד בעבודה. מכאן אמרו: כל כהן שמכיר משמרתו ומשמרת בית אב שלו, ויודע שבתו אבותיו קבועין שם – אסור לשתות יין כל אותו היום

דין זה של אנשי בית אב, המופיע בגמרא, הובא גם להלכה ברמב"ם (ביאת מקדש פ"א ה"ו):

אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות אבל לא בימי שבת, ואפילו שאר בתי אבות של משמר שאין עבודתן היום, שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב של יום ויצטרכו לאחרים מאנשי משמרתן לסייע, ואנשי בית אב של אותו היום אסורים לשתות בין ביום בין בלילה, שמא ישתה בלילה וישכים לעבודתו ועדיין לא סר יינו מעליו

* הכותב הינו תלמיד שיעור ג' (מחזור מ"ב), המרשת כמפקד בחטיבת הנח"ל.

האמנם נבכה בחודש

החמישי – חלק ב'

בנימין אפלבוים

שם	שמו	שמו ואין שלום	רשי
בית חרב ויד גויים תקיפה ואין גזירה	בית חרב ויד גויים תקיפה ויש גזירה בפועל	בית חרב ואין גזירה	בית קיים / אין יד גויים תקיפה
בית חרב ויש גזירה	בית חרב ויש גזירה	בית חרב ואין גזירה	בית קיים
ישראל בארץ האויב ואין גזירה	ישראל בארץ האויב ויש גזירה	ישראל בארץ האויב ואין גזירה	ישראל שרויים על אדמתם
בית חרב ואין גזירה	בית חרב ויש גזירה	בית חרב ואין גזירה	ישראל שרויים על אדמתם והבית קיים

הצומות בימינו

בימינו, שנות האלפיים הצעירות, אנו נמצאים במצב ייחודי שלא היה כמותו לאורך ההיסטוריה. בית המקדש אמנם איננו עומד על תילו, אך מצד שני רוב עם ישראל שרוי על אדמתו בשלום עם עצמאות מדינית, וגם כמעט כל יהודי העולם חיים בשלווה איש-איש במקומו הוא.

פירטנו לעיל את המחלוקת רבת הדעות בעניין הגדרת כל אחד מהמצבים עליהם דיבר רב פפא. אם ננסה להגדיר את המצב כיום, אזי ייצא שלכ"ע אין מדובר היום על מצב של "שמד". השאלה שיש

בחלקו הראשון של המאמר הצגתי את המחלוקת המורחבת בעניין הגדרת המצבים עליהם מדבר רב פפא, ובעקבות כך גלשתי לרקע התנ"כי של שאלת עם ישראל את הנביא זכריה. העמדות השונות מוצגות בטבלה להלן.

סיימתי בהצגת מספר מקורות המסוגלים לתת מענה כלשהו לשאלה מה היה גורל צומות החורבן בימי בית שני, ועתה נותר ללבן את סוגיית צומות החורבן בימינו.

לשאול היא האם המצב כיום מוגדר כ"שלום" שאז הצומות הופכים לששון ולשמחה, או שמא כ"אין שמד ואין שלום" שאז הצום תלוי ברצון.

לפי שיטת רש"י, הרשב"א והמאירי נראה שהמצב כיום הוא מצב של "שלום" – ולפי הבנה זו יש לאסור הספד ותענית בימי צומות החורבן. לפי שיטות שאר הראשונים, נראה שהמצב כיום הוא של "אין שמד ואין שלום" והצום תלוי ברצון (הגדרת הרצון תידון לקמן).

ראינו לעיל מספר מקורות המצביעים על כך שבזמן בית המקדש השני הצומות לא התבטלו. ייתכן כי המצב המדיני-אוטונומי בירושלים ובישראל בכלל באותו זמן גרם לכך שההכרעה ההלכתית הייתה לצום, אף שבית המקדש עמד על מכונו. אם כן, למרות ששיטת רש"י, הרשב"א והמאירי היא שיטת מיעוט – ניתן לתמוך אותה במקורות הללו.

מהו הרצון

גם אם נלך בשיטת שאר הראשונים, יש להבין מה כוונת הדברים "רצו מתענין רצו לא מתענין". למי מתכוונים כשאומרים "רצו"? האם לכל אחד ואחד, או שמא זו החלטה הנתונה לקהל?

בעניין זה נחלקו הראשונים:

1. יש ראשונים האומרים שהחלטה מסורה לקהל. כך אומר למשל תוספות הרא"ש:

רצו מתענין לא רצו אין מתענין. פי' רצו הצבור אבל היחיד אין לו לפרוש מן הצבור כל זמן שלא נמנעו הצבור שלא להתענות (ר"ה יח:)
כך גם פוסק השו"ע (ובעקבותיו המשנה ברורה):

אף על גב דמסקינן בגמרא דבזמן דאין מצוי גזירות עובדי כוכבים על ישראל תלוי הדבר ברצון ישראל דהיינו אם רצו רוב ישראל והסכימו שלא להתענות בהג' צומות הרשות בידן כתבו הפוסקים דעכשיו כבר רצו וקבלו עליהם כלל ישראל מדור דור ואסור לפרוץ גדר (א"ח תק"ג סק"א)

על פי דברים אלו, בעל כורחנו הוכרע כי אנחנו כביכול "רוצים" בצומות הללו – ואם כן חובה על כל אחד ואחד לצום בכל צומות החורבן.¹

2. דעת הרמב"ן אינה ברורה:

ועכשיו כבר רצו ונהגו להתענות בהם וקבלום עליהם, לפיכך אסור ליחיד לפרוץ גדרן (תורת האדם שער האבל – ענין אבלות ישנה ד"ה קרי)

האם הוא סובר כדעת תוספות הרא"ש ששאלת "רצו" מוטלת על הציבור ולכן אין ליחיד לנהוג אחרת, או שמא להיפך: הדבר תלוי בדעתו של כל יחיד ויחיד, אך כיוון שכבר נהגו להתענות – אין לפרוץ גדר.

משיטת הגאונים, המובאת בשם מר רב כהן צדק, משתמע בביורר שהחלטה נתונה בידי כל יחיד ויחיד:

ואלו ד' צומות כתב מר רב כהן צדק ז"ל מי שרוצה להתענות יתענה ומי שאינו רוצה להתענות אל יתענה... (אוצר הגאונים מסכת ר"ה, עמ' 33-32)

ניתן לתלות את שיטת הגאונים בגמרא מפורשת:

רבי נטע נטיעה בפורים ורחץ בקרנה של צפורי בשבעה עשר בתמוז ובקש לעקור תשעה באב ולא הודו לו (ה.ה:)

רבי חי בדור שאחרי החורבן, במצב מדיני מורכב: מצד אחד היהודים חסו בצל האימפריה הרומית, אך מצד שני היה להם רווח והצלחה בארץ – ולפחות בגליל. אולם, המצב בירושלים היה חמור לאין ערוך: העיר הייתה לעיי חורבות עוד מימי כיבוש טיטוס, ונאסרה כל כניסת יהודים לירושלים.

¹ כפי שאציין בהמשך, יש לייחס חשיבות לעובדה שהפסיקה הזאת הייתה במציאות מדינית שונה בתכלית מהמציאות כיום.

עם כל זאת, רבי חש תחושה של עידן אחר, וטען שאין מקום להמשיך את התעניות כפי שנהגו בשנים שעברו מאז החורבן. חכמים אמנם לא הודו לו, אבל בתור יחיד החליט רבי לנהוג אחרת מהצורה שבה נהגו כל הקהל (הריטב"א שם אף כותב בפירוש שפעל בדרך של "רצו מתענין רצו אין מתענין").

גם במידה ונקבע כי זוהי החלטה הנתונה לקהל, הגדרת הקהל עדיין לוטה בערפל. איזה קהל מחליט? מהו בכלל קהל? איך הוא מחליט החלטות כאלו? פעם בכמה זמן יש לשאול אותן – בכל שנה, שנתיים או שמא בכל דור? האם בכלל קיים היום מושג "קהל" כפי שהיה פעם?

על מה מתענים היום

שאלת התענית קשורה גם להבנה כלפי מה התעניות מוסבות. עיקר ההתייחסות שיש לנו היא מדברי הרמב"ם, ובכך גם נבאר את שיטתו.

הרמב"ם סובר שחובת התענית בזמן הזה היא מדברי קבלה². תפקיד הצום הוא:

יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להטיב (תעניות פ"ג, ה"א)

הרמב"ם רואה את עניין התענית כביטוי ודרך לחזרה בתשובה, וזו מהות החובה לתענית בארבעת הצומות. על פי זה, בימי בית שני לא היו אבלים בתשעה באב, אלא רק התענו בדרכי תשובה (בדומה לתענית יום כיפור). האבלות עצמה חזרה רק אחרי חורבן הבית השני.

תמורות רבות חלו בהיסטוריה, כפי שהסברנו, וכאן יש ללכת ליסוד נוסף שהרמב"ם מדגיש, והוא ה"זיכרון" שבצומות – שמטרתו להפוך את ההווה למתוקן יותר.

הגרי"ד מסביר את עניין הזיכרון שעליו מדבר הרמב"ם:

"זיכרון" אינו ההיפך של שכחה. "כי מדי דפרי בו זכר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד" (ירמיהו ל"א, יט). הרי אם מדברים בו, ברור שלא שכחו. זיכרון פירושו התנגדות למעבר הזמן המנתק קשרים וחופך דברים לנחלת העבר, לעפר ואפר. הזיכרון מבטא מאמץ על-אנושי להתנגד לתגובת הכלל השוכחת כל אבל וכאב, ומבטלת כל גיל ושמחה בעבור השנים.

ללא ה"זיכרון" אי אפשר להבין את חגי ישראל. המאורעות המשמעותיים אינם עוברים ונשכחים אלא נשארים בתודעתה הלאומית-דתית של כנסת ישראל. יציאת מצרים אינה רק אירוע היסטורי. היא חלק מתודעתנו וחוויתנו. ההלכה הקובעת כי "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" מעידה על תופעה זו ("על הצר הצורך אתכם", עלון שבות בוגרים ט')

ארבעת הצומות מושרשים בזיכרון החי, והאירועים הקשורים בהם נשארים שרירים וקיימים בתודעתנו. אותו זיכרון שחי בתודעתנו הופך את אירועי העבר למשמעותיים גם בהווה והם יוצרים בו חוויה ייחודית.

² על פי הגירסה המקובלת בנוסח הרמב"ם כתוב כך: "ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות בשלושה עשר באדר זכר לתענית שהתענו בימי המן" (הל' תעניות פ"ה, ה"ה). על פי גרסה זו, המנהג לצום מוסב רק על תענית אסתר, אולם גדר שאר כל הצומות המוזכרים בהלכה הקודמת הוא מדברי קבלה.

אולם, המגיד משנה גורס את הרמב"ם בצורה אחרת: "ונהגו... ובשלושה עשר באדר זכר לתענית שהתענו בימי המן". על פי גרסה זו, המנהג מוסב על כל הצומות כולל תענית אסתר – ואז שיטתו היא כשאר הראשונים האומרים שהצומות הם בגדר "רצו".

בחרתי להתייחס לגירסה היותר מקובלת של הרמב"ם, שלא כמו שגורס המגיד משנה, ולפי הצומות הם מדברי קבלה.

סיכום

כפי שהראיתי, ישנה מחלוקת ראשונית רבת דעות לגבי הגדרת המצבים שעליהם מדבר רב פפא. על פי רוב הדעות אנו נמצאים היום במצב של "רצו מתעניין רצו לא מתעניין", ואז השאלה שעולה היא מהו רצוננו כיום. ניסיתי להוכיח מהפסוקים בזכריה הנוגעים לימי בית שני וכן מהמקורות המקבילים לתקופה זו, שתפיסת הצום הייתה שאין הוא דווקא על מציאות / אי מציאות בית המקדש, אלא על המצב החברתי-מדיני ששרר באותה תקופה.

לשאלת התענינות כיום יש להוסיף את הדיון בשאלת הגדרת "רצו" ובהגדרת "קהל", וכמובן את שאלת מהות התענינות בימינו ומשמעותה.

לשאלה זו ניתן להוסיף עניין נוסף, והוא פרשנות המצב השורר כיום. האם כיוון שאנו יושבים על אדמתנו בהשקט ובבטחה יחסיים אנו נמצאים במצב של 'שלום' – ואז נכריע שלא לצום, או שמא בגלל שישנן סכנות קיומיות רבות העומדות לפתחה של מדינת ישראל³ – המצב היום יוגדר כ'שמד', ואז כל הצומות יהיו בגדר חובה, ואף ייתכן שחומרם תהיה כחומרת צום תשעה באב⁴?

לענ"ד, ייתכן שצריך לפתוח היום את השאלה מחדש. לא הייתה תקופה לאורך ההיסטוריה של עם ישראל שהמצב בה היה יותר טוב

מהמצב כיום. גם בתקופות גרועות הרבה יותר, כמו בתקופתו של רבי שבה ירושלים הייתה חרבה לגמרי ואף נאסרה כניסה של יהודים לתחומה – עלו קולות שקראו לבטל את הצומות, או לפחות להשאיר את השאלה להכרעתו של כל יחיד ויחיד⁵.

אין זו הכרעה פשוטה, ואין זה ברור מי יקח אותה על עצמו. הדבר הזה ניתן היה לראות ב"ז בתמוז תשכ"ז, כחודש וחצי לאחר מלחמת ששת הימים, בו התכנסו חברי "התנועה ליהדות של תורה"⁶ בביתו של הרב מנחם עמנואל הרטום והתפללו תפילת יום רגיל ולא תפילת צום (בעוד הרבנות הראשית לישראל הסתייגה לחלוטין מצעד זה).

בינתיים, המעט שאנו יכולים לעשות הוא להדגיש את התאמת מהות הצום לאופי התקופה והשעה בה הצום חל, וזאת בכדי שהצומות יהפכו להיות משמעותיים וקיומיים בכל שעה ושעה.

עמיד הקדוש ברוך הוא להפוך תשעה באב לשמחה, שנאמר "כה אמר ה' צ- באות צום הרביעי וצום החמישי... ולבנות את ירושלים הוא בעצמו ולקבץ גלויות ישראל לתוכה, שנאמר 'בְּיִשְׂרָאֵל יִבְנֶה' (תהלים קמ"ב, א)

⁵ כמובן שיש לחלק בין תשעה באב לשאר הצומות, שכן יש לו גדרים אחרים לגמרי – הוכפלו בו צרות, יום בכייה לדורות וכו'.

⁶ תנועה ציונית דתית שפעלה בין השנים תשכ"ז-תשל"ה, וכללה חוקרים דתיים בולטים במדעי היהדות.

³ וכן מסופר על הגר"ד שבזמן ההשמדה באירופה נהג בכל הצומות כצומות החמורים, וכן שמעתי ממר"ר הרב מדין שטוען שיש מקום לחדש מנהג זה היום לאור הסכנות האורבות לכלל ישראל, כדי שהתענינות לא יהיו תענינות אבל אלא תענינות שמונעות אבל.

⁴ וכן כתב המש"ב: "דהאינא מצוי גזרות מן עובדי גלולים, ואם כן חל עצם החיוב על הג' צומות כמו על ט' באב לפי דברי הרמב"ן... (שער הציון תק"ג, אות ט')."

והשקפה את המים והיתרה אם נטמאה ותמעל מעל באישה וקאו בה המים המאריים למרים וצבתה³ בטנה ונפלה ורכה והיתרה האשה לאלה בקרב עמה (במדבר ה, כז)

וזה מעשה המנרה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה מקשה הוא כמראה אשר הראה ה' את משה בן עשה את המנרה (שם ח, ד)

הטייה הזו של הירך, מצויה אך ורק בשני נושאים אלו. אבל איך בכלל יכול להיות קשר בין אישה לכלי שבמשכן⁴? זאת לא ידעתי. כאן מגיע 'קשירת קשר time'.

נלך על פי העיקרון שהקב"ה פתח לנו פתח כפתחו של מחט, ואנחנו נפתח, כפתחו של היכל. כי מי לנו כר' עקיבא שדרש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות. לא סתם ר"ע הוא שאמר "וְאֶהְבֶּתְךָ לְרֵעֶךָ כְּמִוֶּךָ (ויקרא י"ט, יח) – זה כלל גדול בתורה", ובדרך זו הלך גם הלל הזקן, והסכים לגייר על רגל אחת, תוך שימוש ברעיון זה, לבדו. יותר מכך, אוכל לומר, שגם בכל פסוק אחר ניתן להגיע לכל התורה כולה. וזה יסוד עשרת הדברים שניתנו בסיני.

מה קשור?

נמנה בקצרה כמה עניינים, שסוף מעשה במחשבה תחילה, נראים קרובים, או ליתר דיוק – הפוכים:

מדובר בפרשיות המשוות וקושרות את הכהנים לישראל. סוטה מקוללת ע"י הכהן, ומתברכת בברכת כהנים. הרב מדין קשר את 'ישם לך שלום' לשלום בית. נזיר הוא כהן ישראלי, במידת מה. וגם קשור לסוטה – הרואה סוטה בקלקולה, תיקון לפריצות. הנשיאים נותנים דבר מסוים, ומנגד אהרן מוליך את המנורה. ובסופו של דבר, הקשר שאנו קושרים כאן.

³ מספרים על זוג חברים, צבותותי וכותותי, שהלכו לים. למרבה הצער כותותי טבע, מי נשאר?

⁴ ויש חולקים.

מנורה למנורה

דוד נוסן*

תורה הקדמה לעולם

אני לא אוהב מבחנים, אף אחד לא אוהב, אבל בחינות – לשון נקבה, וזה תמיד עדיף. ובחינה היא קשר – והכל קשור, רק צריך למצוא את יסוד הבחינה. שה' הוא אחד, ואין עוד מלבדו – ואם כן, איך ייתכן שיהיה אחרת.

יש קשר של אמנ¹ ויש קשר של הדיוט, יש קשר של קיימא ויש קשר של נעליים, אבל סופו של דבר ניתן לקשור הכול, אפילו תפוח עם גזר (וכבר עמדו על כך בפריגת). בידינו לקשור כתרים, לייחד שם שמים; לתת מילה טובה לחבר, ללמד תלמידים איזה מאמר קשה בגמ', להקים בית בישראל ועוד. זה תפקידנו בעולם, להשיב עטרה ליושנה, לחבר, לקשר ולקרב. אין טוב מדף קשר להראות זאת.

מה הקשר?

בין סוטה למנורה.

מצינו שני פסוקים, במרחק לא כזה גדול², שמופיעים בספר במדבר:

* המאמר מוקדש לאחי היקר יובל, שעף מפנה זה לא מכבר. תודה על שנה נפלאה. מדובר במאמר, לא בתורה, והוא אמור להיות מובן. רק ההקדמה 'תורתית'.

¹ 'קשר גורדי'. ולא מדובר בחיזור הירוק מהמחשבים של פעם.

² ליתר דיוק, 34 פס' בלי פרשת הנשיאים, ו-123 עם. בבחינת 1,2,3 דג מלוח. מדובר בשלוש פרשיות, ועל קצה המזלג (בעל שלוש השיניים) אומר שיש קשר הדוק בכל המחבר ביניהן.

	מנורה	סוטה
1	שָׁמֶן זֵיתֵי זָךְ	מים מאררים, שכבת זרע, עפר
2	זֶהב טָהוֹר	כלי חרש, והיא נטמאה
3	שלום ⁵ (קני המנורה)	קנאה
4	יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנְּרוֹת	נִסְתָּרָה ⁶
5	מִקְשָׁה	וְהִשְׁקָה
6	אהרן	מרים ⁷ (מי המרים)
7	אֶת הַנְּרוֹת לִפְנֵי ה' תְּמִיד (ויקרא כ"ד, ד)	וְהִקְרִיב אֶתָּה הַפֶּהַן וְהֶעֱמְדָה לִפְנֵי ה'
8	אֶל מוֹל פְּנֵי הַמְּנֹרָה	וּפָרַע אֶת רֹאשׁ הָאֵשָׁה

בנוסף, קיימות כמה נקודות שוויון במישור הפעיל – הכהן, והמקום – המשכן.

משמעות החיים, היקום וכל השאר

עכשיו לחלק הקשה, המסר. אני אנסה להיות צמוד ככל האפשר למקראות, אבל באיזור זה, כל האפשרויות נכונות.

ה-'נורה' שהציתה את הקשר הזה הייתה הירך, וכמו כל דבר בעולם, ניתן למשוך אותה לטוב ולרע⁸. כך גם במקרה דנן, אם מתברר שהסוטה אכן נטמאה – וצבתה בטנה⁹ ונפלה ירכה; אבל אם תחת זאת לא נטמאה – לא רק שתנוקה¹⁰ מאשמה, אלא שתזכה לפירון, ונזרעה זרע.

⁵ אור מסמל שלום. טעם נרות שבת הוא להשכיח שלום, שלא יתקלו אחד בשני ויגיבו ליד ריב ומדון. כמו כן את הקשר בין שלום לקנאה ניתן למצוא בפינחס, שקינא ונתברך בשלום.

⁶ רש"י במדבר ה', טו ד"ה 'לא יצק עליו שמן': שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך.

⁷ קיים דמיון בין תהליך המצורע, ומרים בפרט, לסוטה: פריעת ראש, הבאת קיני ציפור, באר מרים.

⁸ באופן לשוני, גם ל-'ירך' שני פירושים: לשון רכות ("אל ירך לבבכם" בדברים כ', ג), ולשון בסיס, חוזק ועמידה (ירך המנורה, "הָרְבֹּז עַל יָרְכוֹ" בשמות ל"ב, כז).

⁹ למותר לציין מה בין בטן לילודה.

¹⁰ תקבל 'תינוק'.

וידוע הוא כי ירך משמש במקרא גם בלשון צאצאים:

1. "יִצְאֵי יָרְכוֹ" (בראשית מ"ו, כו)
2. בשבועות אליעזר: "שִׁים נָא יָרְךָ תַּחַת יָרְכִי" (שם כ"ד, ב). הרב מדן הסביר בעבר שמדובר במילה, והשבועה הינה על הזרע, שלא יקח אישה מבנות נכר.
3. "וַיִּנְעַב בְּכַף יָרְכוֹ" (שם ל"ב, כו) – מאבק יעקב והמלאך מתפרש כך שרצה לקלקל זרעו. דבר הגיוני, מאחר ומדובר בשרו של עשו.

המנגינה המתנגנת בפרשיית סוטה היא לא נעימה, אווירת טומאה ובגידה שוררת באוויר, שבאמת צריכה לשרור במצבים שכאלו¹¹. גם פרס, שהוא בבחינת סוכרייה הניתנת בסוף התפילה, לא יכסה זאת. פה באה פרשת המנורה, להאיר למפרע את פרשיית הסוטה, ממרחק של 123 פסוקים – ולומר שיש ירך חיובית, בניגוד לזו החוטאת שמתאר רש"י¹². ירך אחרת, ירך של זהב טהור, יציבה, מאירה.

המנורה הינה סמל לשפע¹³, כך גם המספר שבע; "וַיִּבְרָךְ אֶל־לֵהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ" (בראשית ב', ג), וכן "כל השביעיין חביבין". לא לחינם חנה¹⁴, שעלי חשב אותה לשיכורה¹⁵, מודה בתפילה – "עד עקרה ילדה שבעה".

התורה זרעה נקודות של אור ותקווה בפרשיית סוטה, כל שצריך הוא לגלות את הניצוצות.

כי גם ממכחול ושפופרת, ניתן להגיע לכפתור ופרח.

¹¹ דומה הדבר למעמד שבועה שחכמים תקנו, המכיל כיבי נרות, שופרות ומיטות כפיות. ראה רמב"ם הל' שבועות פ"א, ה"ג.

¹² במדבר ה', כא – "הקדים ירך לבטן לפי שבה התחילה בעבירה תחלה".

¹³ ביחד עם השולחן.

¹⁴ גילעד הסה האיר את עיני בעניין, והראה לי שכיוונתי למגמת הגמ' בברכות (לא); שאומרת: "אם ראה תראה אמר רבי אלעזר אמרה חנה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אם ראה מוטב ואם לאו תראה אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי וכיון דמסתתרנא משקו לי מי סוטה ואי אתה עושה תורתך פלסתר שנאמר ונקתה ונזרעה". ועוד אסתעיא מילתא, שלאחר כמה ימים דרש הרב מדן בשיעורו בתנ"ך את כל הפרשייה, מאלף (תרתי משמע) ועד ת.

¹⁵ הקשר בין סוטה לין ברור: הרואה סוטה בקלקלה, יזיר עצמו מן היין.

כשושנה בין החוחים

לאחר שירות ארוך ומסור של ל"ט שנים, עוזבת שוש טל את משרדי הישיבה. מערכת חדשות דף קשר מודה לשוב על פועלה, אשר ליווה את הישיבה כמעט לכל אורך שנות קיומה (של הישיבה). שוש מצידה זכתה בהרמת כוסיית אשר כללה את ראשי הישיבה והרמ"ם, לצד שאר צוות המשרד.

אין כמו בבית

הרב מדן העביר שיחה בבית המדרש בנוגע להצעת החוק החדשה, לפיה רבצ"ר יהיה בעל עבר כדיון או כראש עיר. הרב מדן דיבר בחשיבות קיומו של רבצ"ר בוגר שירות קרבי מחד, ומאידיך – על החשיבות לתת תשובה להצעות כגון אלו, על ידי תמיכה במפלגת הבית היהודי.

אילן אילן במה אברק?

קייטנת אילן (איגוד ישראל לילדי נפגעים) בילתה את השבוע האחרון בישיבה, ונפגשה עם תלמידי הישיבה בעיקר בארוחות. מדובר בקבוצת נערים ונערות נפלאים ונפלאות אשר גייסו כספים לשם קיום הקייטנה בה הם מתנדבים. הרב מדן בשיחתו (לעיל) הדגיש את חשיבות המפעל, אשר בני הישיבה נפגשו עמו בעיקר באכלם פת במלח ומים במשורה.

לא לציטוט!

לאחר שירות מסור של שנה, מעביר יאיר קולטון (ב') את תפקיד אחראי ההקלטות לידי הנאמנות של ברוך זוסמן (א'). אנו מצרפים כאן קריאה נרגשת לבחורי הישיבה להמשיך ולהקליט את השיעורים, ומן הצד השני – הציבור מומן להוריד את ההקלטות מן המאגר שבבית המדרש.

כן לציטוט!

בערב שבת דיבר הרב משה על קוסם מול נביא, ומערכת שבה האדם במוקד מול מערכת שבה הקב"ה, להבדיל, במוקד. אמנם, בסעודה שלישית בחר הרב להתייחס לסוגיית מצעד הגאווה, ועסק בהבדל שבין חטא פרטי כבני ישראל שזנו אחר בנות מואב, ובין החטא הפומבי והמתריס של זמרי בן סלוא וכזבי בת צור. בעקבות הדברים התחיל לנבוט פולמוס מעל קירות חדר קפה.

תורה היא, וללמוד אני צריך!

הרב עוזי העביר שיחה בבית המדרש, ופתח בהבדל שבין מנהיגות משה למנהיגות אהרן. לאחר מכן דיבר הרב על החשיבות שבחיזוק בית המדרש דווקא בימים אלו, ולקינות – הציג הרב את רשימת הר"מים המיוחלת. מתברר שהרב מיכאל, הרב ברין והרב גורדין ילמדו את צעירי הצאן; הרב נחמיה, הרב קאהן והרב מדן יתמקדו באילן הצאן; הרב בוק יחזיר לקרקע המציאות את החיילים שיחזרו בחנוכה; ולבסוף, הרב ביק והרב גיגי ילמדו את הותיקות. בהצלחה!

שבת כוללת

בשבת פרשת חקת התקיימה 'שבת כולל' לאברכי הישיבה. השבת, בארגונם של גדליה פנסטרהיים וזתה להצלחה מרובה, הביאה לגיבוש בקרב האברכים ולנוכחות גבוהה של אברכים בסעודה שלישית. במוצאי אותה שבת נפרדה הישיבה מיובל נוסן, שעתידי לחזור לישיבה לאחר עשור של שירות בחיל האוויר. בהצלחה!

יום השישי

מזה מספר ימים עומדת רשימה בכניסה לבית המדרש, המזמינה את הציבור להירשם ל'זמן ארנון', היינו להישאר בישיבה מספר ימים לאחר סוף הזמן, בכדי ללמוד תורה. בנוסף, וללא כל קשר, ממשיכה 'חבורת יום השישי מיסודו של ארנון ב'סוק' את פועלה, ומחליפה אחראי. הרוצה או מוכן להעביר חבורה מומן לפנות לנתנאל רוס, שמחליף את חגי פיינגבוים. האם אתם שמים לב למוטיב כלשהו בקרב שיעור ב'?

